

ZDZISŁAW NOWAK

STRUKTURA PRZEMYSŁU ZACHODNIONIEMIECKIEGO

Zadziwiająco szybka odbudowa i ekspansja gospodarki Niemiec zachodnich po drugiej wojnie światowej, która została określona przez jej kierowników mianem „Wirtschaftswunder” — była zjawiskiem zaskakującym dla wszystkich, którzy spotykali się z bardzo pesymistycznymi perspektywami gospodarczymi głoszonymi po wojnie przez specjalistów niemieckich.

Wielkie kontrasty między oficjalną propagandą a rzeczywistością nie są w problemie niemieckim czymś nowym. Z punktu widzenia gospodarczego — a także politycznego — największy kontrast wykażała stara doktryna „Lebensraum”, której propaganda po drugiej wojnie światowej odżyła na nowo.

„Istota jej polega na tym, że ekspansja gospodarcza jest uzależniona od ekspansji geograficznej. Niemcy w międzyczasie przeżyli drastyczne skurczenie geograficzne, lecz ich gospodarka rozwinęła się jak nigdy przedtem. Jest prawdą, że dokonało się to w klimacie szerokiej ekspansji światowej. Kwaśny smak sprzeczności wysunął się jednak naprzód. Dopóki przemawiają fakty, odpieranie doktryny „Lebensraum” może się dokonywać tym bardziej dobitnie”¹. „Trzeba stwierdzić, że nie ma jednolitej próby wytłumaczenia tak zwanego »cudu gospodarczego«. Gdy bowiem jedni ekonomiści przypisują wielki rozkwit gospodarczy wyzyskowi klasy robotniczej, to inni skłonni są widzieć główne źródła w pożyczkach amerykańskich, które napłynęły do Niemiec zachodnich w ramach planów Marshalla.

Inna natomiast grupa ekonomistów zajmuje się wyświetleniem zagadnienia wpływu koniunktury eksportowej na rozwój gospodarki, podkreślając przy tym dość poważną rolę, jaką w rozwoju gospodarczym Niemiec zachodnich odegrały poważne inwestycje”².

Wśród bezsprzecznie wielu przyczyn, które stworzyły warunki tak pomyślnego rozwoju gospodarczego, w artykule niniejszym prag-

¹ Henry C. Wallich, *Mainsprings of German Revival*, Yale University Press, New Haven, 1955, s. 227—228.

² M. Tomala, *Źródła ożywienia gospodarczego w NRF*, „Przegląd Zachodni”, 1957, nr 2, s. 208.

niemy zwrócić uwagę na strukturę przemysłową, jaką Niemcy zachodnie przejęły po podziale Niemiec i jakie zmiany zaszły w związku z tym w ich gospodarce w porównaniu do struktury przedwojennej Rzeszy Niemieckiej. Czynniki ten, mało na ogół podkreślany, umożliwił — naszym zdaniem — w dość dużym stopniu odbudowę i rozbudowę potencjału gospodarczego Niemiec zachodnich.

*

Ogólny wynik działalności gospodarczej każdego kraju w pewnym okresie czasu wyznacza najlepiej poziom dochodu narodowego i zmiany, jakie w nim zachodzą. Od poziomu dochodu narodowego bowiem zależy realizacja podstawowego celu gospodarowania — „zaspokajanie potrzeb ludzkich przez dochód społeczny”³ i to w formie podnoszenia bieżącej konsumpcji przez przeznaczanie części dochodu narodowego na ten cel, jak i drogą zabezpieczenia przyszłego jego wzrostu, przez przeznaczanie dalszej jego części na powiększanie zdolności produkcyjnej kraju⁴.

Poziom dochodu narodowego jest oczywiście wynikiem wielu czynników, które składają się na warunki gospodarowania. Wśród nich specjalnie duże znaczenie mają: ilość i jakość pracy, oraz wielkość kapitału⁵.

Ważnym czynnikiem wzrostu dochodu narodowego jest więc wielkość kapitału jako wynik dokonanych inwestycji. Inwestycje umożliwiają dalszy wzrost produkcji, a przez to i konsumpcji. Wielkość i kierunki dokonanych inwestycji wyrażać się będą w istniejącej strukturze gospodarczej.

Ogólnie biorąc, im niższy był poziom inwestycji w przeszłości, tym bardziej mamy do czynienia ze strukturą rolniczo-przemysłową kraju i na odwrót — im wyższy był poziom nakładów inwestycyjnych, tym bardziej struktura staje się przemysłowo-rolnicza⁶. Na

³ Por. E. Taylor, *Wstęp do ekonomiki*, Gdynia 1949, wyd. 2, s. 201.

⁴ Nie wchodzi to w zakres niniejszej pracy wprawdzie, lecz należałoby podkreślić, że istnieje zasadnicza różnica w sposobie realizowania wspomnianego celu gospodarowania w ustroju socjalistycznym i kapitalistycznym. Gdy w ustroju socjalistycznym jest on w zasadzie bezpośrednim motywem leżącym u podstaw polityki gospodarczej, środki realizacji mogą tu dawać oczywiście lepsze lub gorsze rezultaty, w ustroju kapitalistycznym realizacja jego jest raczej wynikiem wielu innych motywów postępowania gospodarczego, szczególnie dążności do osiągnięcia możliwie w danych warunkach najwyższego zysku, co leży u podstaw faktu, że tylko pewne klasy społeczne często podnoszą swój dobrobyt w określonym czasie, gdy inne mogą go tracić.

⁵ Por. E. Taylor, *Teoria produkcji*, Warszawa—Łódź 1947, rozdz. XI, oraz E. Taylor, *Wstęp do ekonomiki*, s. 251—252.

⁶ „Wyszczególnione kraje mogą być podzielone na cztery grupy ze względu na stosunek udziału produkcji rolniczej do przemysłowej w 1954 r.:

tym tle wyraźny jest ogólny związek między inwestycjami kraju a poziomem dochodu narodowego. W zasadzie wzrost poziomu inwestycji powoduje wzrost dochodu narodowego. Jednak przy bliższym spojrzeniu na kierunki dokonanych inwestycji staje się widoczne, że efekt może być tu różny, w zależności od tego, jaki wpływ wywierają one na wykorzystanie czynników produkcji, wzrost wydajności pracy, a szczególnie na realny dochód⁷. Do wzrostu realnego dochodu narodowego w pierwszym rządzie w obecnych warunkach przyczyniają się inwestycje przemysłowe, lecz i kierunek inwestycji w przemyśle ma poważny wpływ na szybkość wzrostu dochodu narodowego. Inny na przykład i różnie pożądaný w różnych okresach czasu efekt nastąpi przy inwestowaniu w przemysł dóbr produkcyjnych, a inny przy inwestowaniu w przemysł dóbr konsumpcyjnych. W ten sposób, nie zapominając o innych czynnikach, związek między inwestycjami a wielkością dochodu narodowego można postawić na węższej platformie, mianowicie strukturze przemysłowej kraju.

Ogólnie całą produkcję przemysłową można podzielić na trzy wielkie grupy:

a) przemysł dóbr podstawowych — zaliczamy do niej górnictwo, produkcję żelaza, stali, wytwarzanie materiałów pędnych, częściowo przemysł chemiczny, przemysł kamienny, ziemny itp.;

b) przemysł dóbr inwestycyjnych, obejmujący takie gałęzie przemysłu, jak wytwarzanie produktów żelaznych, stalowych, budowa maszyn, urządzeń itp.;

c) przemysł dóbr konsumpcyjnych — tu zaliczamy przemysł tekstylny, skórzaný, żywnościowy, drzewny (np. modelarski) itp.

Dla powiększenia istniejących zdolności produkcyjnych, jak i dla wzrostu dochodu społecznego, zasadnicze znaczenie, różnie zresztą

1. Wysoko uprzemysłowione kraje z małym udziałem rolnictwa a wysokim udziałem produkcji przemysłowej, w stosunku 1 : 4 lub więcej. Tu wchodzi USA, Belgia, Niemcy zachodnie;

2. Półprzemysłowe kraje, ze stosunkiem 1 : 2 lub 3, gdzie produkcja przemysłowa przekracza dwu- lub trzykrotnie ogólną wytwórczość rolnictwa. W tej grupie znajduje się Luksemburg, Holandia, Norwegia, Austria i Francja;

3. Półrolnicze kraje, gdzie produkcja przemysłowa przekracza do 50% produkcję rolniczą (stosunek 1 : 1,5); tu należy Dania, Finlandia i Włochy;

4. Przeważająco rolnicze kraje, gdzie udział produkcji rolniczej jest równy lub wyższy, czasem wiele wyższy od produkcji przemysłowej. W tej grupie znajduje się Portugalia, Irlandia, Grecja, Hiszpania i Turcja".

„Economic Survey of Europe 1956", United Nations, Geneva 1957, rozdz. VII, s. 11.

⁷ Por. F. Zweig, *Economics as Theory of National Income*, „Ekonomista Polski", 1943, nr 8 (wydawnictwo „Stowarzyszenia Ekonomistów Polskich w Zjednoczonym Królestwie).

Tabela I
Produkcja przemysłowa Rzeszy Niemieckiej i Niemiec zachodnich (wartość produkcji brutto w min. RM)

Wyszczególnienie	1933			1936			1939			1944		
	Rzessa	N. Z.	%	Rzessa	N. Z.	%	Rzessa	N. Z.	%	Rzessa	N. Z.	%
	P r z e m y s ł o g ó ł e m	37 423	22 827	68,9	61 392	37 521	61,1	78 953	46 767	59,2	95 045	56 648
A. Przemysł górniczy i surowców podstawowych	9 618	6 728	69,9	16 454	11 499	69,8	20 677	13 953	67,4	25 553	16 906	66,2
1. Górnictwo	2 756	1 887	68,4	3 631	2 536	69,8	4 508	3 132	69,4	4 365	2 819	64,6
2. Produkcja żelaza, metali nieżelaznych i przemysł odlewniczy	2 417	2 063	85,3	5 198	4 092	78,7	6 078	4 759	78,3	8 088	6 293	77,8
3. Przemysł kamienny i ziemny (łącznie z ceramiką i szklanym)	1 365	772	56,5	2 363	1 405	59,4	2 358	1 368	58,0	2 289	1 315	57,4
4. Chemiczny i materiałów pędnych	3 080	2 006	65,1	5 262	3 467	65,9	7 134	4 694	60,7	10 811	6 478	59,9
B. Przemysł inwest. i materiałów budowlanych	9 044	5 460	60,3	20 996	12 207	58,1	28 859	16 420	56,9	43 660	24 899	57,0
1. Przemysł produktów żelaznych, stalowych i metalowych	2 632	1 801	72,2	4 328	3 021	69,8	5 629	3 451	61,1	11 699	8 270	70,7
2. Przemysł budowy maszyn, pojazdów i konstr. stal. (łącznie z bud. okrętów i przemysłem samolotowym)	3 238	2 044	63,1	7 756	4 518	58,2	14 128	8 123	57,3	23 492	12 472	53,0
3. Przemysł elektrotechn.	1 129	569	50,4	2 156	829	38,4	3 655	1 568	42,9	4 601	1 995	43,3
4. Przemysł optyczny i precyzyjny	239	139	58,1	491	241	49,0	622	282	45,3	1 170	535	45,7
5. Przemysł budowlany	1 765	907	51,3	6 265	3 597	57,4	4 825	2 996	62,1	2 698	1 621	60,0
C. Przemysł dóbr konsumpcyjnych	18 801	10 639	56,5	23 942	13 815	58,1	29 417	16 394	55,7	25 832	14 843	57,4
1. Przemysł drzewny	1 198	694	58,0	2 052	1 223	59,1	3 017	1 917	63,3	2 987	1 681	56,2
2. Przemysł papierniczy i drukarski	2 255	1 103	48,9	2 879	1 406	48,8	3 371	1 565	46,4	2 682	1 338	49,9
3. Przemysł tekstylny	5 471	2 752	50,3	6 581	3 664	55,6	6 344	3 078	48,5	5 748	2 848	51,3
4. Przemysł skórzany i odzieżowy	2 114	1 203	56,9	3 121	1 677	53,7	3 817	1 895	49,6	3 299	1 923	58,3
5. Przemysł żywnościowy i używek	7 763	4 887	62,9	9 309	5 845	62,8	12 868	7 939	61,6	11 116	7 098	63,8

N. Z. oznacza Niemcy Zachodnie.

Źródła: B. Gleitze, *Ostdeutsche Wirtschaft, Industrie Standorte und volkswirtschaftliche Kapazitäten des ungeteilten Deutschland*, Duncker Humblot, Berlin 1956, s. 170—172.

w poszczególnych okresach czasu, posiada przemysł dóbr podstawowych i inwestycyjnych. „... Dokonujemy zmiany strukturalnej w gospodarce, gdy zmieniamy w niej względne znaczenie poszczególnych części, odgrywanych przez różne rodzaje przemysłu i inne gospodarcze aktywności, a które razem tworzą gospodarę jako całość”⁸.

Zmiany we względnym znaczeniu poszczególnych grup przemysłowych będą więc podobnie wyrażały zmiany w strukturze przemysłowej kraju.

*

Struktura przemysłowa Niemiec zachodnich a Rzeszy Niemieckiej, Rozmieszczenie potencjału przemysłowego Rzeszy było nierównomierne. W niektórych okręgach kraju koncentracja była silniejsza, w innych natomiast słabsza. Dlatego celowe będzie ustalenie, jaka część potencjału przemysłowego przypadała na obszar dzisiejszych Niemiec zachodnich (NRF). Ustalenie udziału Niemiec zachodnich w produkcji przemysłowej Rzeszy będzie jednocześnie odpowiedzią na pytanie, czy podział Niemiec był pod tym względem korzystny dla NRF czy też nie. Rozwój Niemiec zachodnich w produkcji przemysłowej Rzeszy przedstawia nam tab. 1.

W przedstawionym okresie od roku 1933 do 1944 przebiega wyraźna tendencja zmniejszania się udziału Niemiec zachodnich w produkcji przemysłowej Rzeszy. Jest to zdaje się głównie wynikiem dwóch czynników. Po pierwsze — celowe przemieszczanie przemysłu oraz silna aktywizacja także takiego potencjału przemysłowego dla celów wojennych, który w warunkach normalnych nie mógł konkurować z wysoko rozwiniętym przemysłem zachodnioniemieckim, co prócz korzyści we wzroście produkcji osłabiało możliwość unieruchamiania przemysłu⁹. Po drugie — skuteczniejszego unierucha-

⁸ A. G. B. Fisher, *Economic Progress and Social Security*, Macmillan & CO. LTD, London 1945, s. 49.

⁹ „Równomierne rozmieszczenie przemysłu w kraju (szczególnie gdy leży on, jak Niemcy, w sercu Europy) nie jest czysto gospodarczym zagadnieniem, jest to zagadnienie politycznopaństwowe o najwyższym znaczeniu. Nie doceniały tego rządy niemieckie w okresie przedwojennym. Od gospodarki prywatnej nie można wymagać przy wyborze umiejscowienia przemysłu poza — spódarkiego punktu widzenia, gdyż w wolnej gospodarce konkurencyjnej byłoby to sprzeczne z zasadą konkurencji, gdzie wybór dokonuje się z czysto gospodarczego punktu widzenia i przyniosłoby jej szkodę. Państwo musi stworzyć, przez odpowiednią rozbudowę sieci komunikacyjnej, przez odpowiednie ukształtowanie polityki taryfowej, podatkowej (szczególnie podatków komunalnych), przez politykę płac itp., bodźce do decentralizacji przemysłu, co też się obecnie dokonuje”. (*Grundlagen, Aufbau und Wirtschaftsordnung des national-*

miania bliższego i bardziej skoncentrowanego przemysłu w Niemczech zachodnich w okresie wojny przez bombardowanie, przez co wzrastał stosunkowo udział w produkcji przemysłowej ośrodków położonych w głębi kraju.

Gdy więc udział Niemiec zachodnich w ogólnej produkcji przemysłowej wynosił w 1933 r. — 68,9%, to w 1936 r. spadł do 61,1%, a następnie do 59,2% i 59,6% w roku 1939 i 1944.

Spójrzmy następnie na poszczególne grupy przemysłowe. Przemysł górniczy i surowców podstawowych (A) kształtuje się przez cały okres porównawczy powyżej ogólnego udziału produkcji przemysłowej Rzeszy i wynosi 69,9%, 69,8%, 67,4% i 66,2% dla odpowiednich lat. Z uwagi na to, że jest on silniej związany z warunkami naturalnymi, proces dekoncentracji przemysłu nie objął tej grupy w większym stopniu, a przez to i jej udział w produkcji ogólnoniemieckiej jest raczej stały. Przemysł inwestycyjny i budowlany jako całość (B) kształtuje się nieco poniżej ogólnego udziału przemysłowego. Jest to jednak wynikiem obniżenia przeciętnej w tej grupie przemysłowej głównie przez przemysł elektrotechniczny, a także optyczny i precyzyjny. Natomiast przemysł produktów żelaznych, stalowych i metalowych przekracza w dużym stopniu przeciętny udział przemysłu Niemiec zachodnich w produkcji przemysłowej Rzeszy. W zasadzie poniżej ogólnego udziału kształtuje się grupa

sozialischen Staates, Berkenkopf, *Gewerbe und Gewerbepolitik*, t. III, rozdz. 52, s. 33).

„Środkowoniemiecki obszar Hanower-Magdeburg uważało się za bezpieczniejszy przed nalotami samolotowymi, jak i z punktu widzenia walk terenowych. Zasoby rudy żelaznej w obszarze Hanower-Brunszwik (Reichswerke Herman Göring) były pomyślane jako podstawa tego nowego okręgu przemysłowego. Większa część niemieckich hut jest położona blisko granic... przez powstanie Hermann Göring-Werke 33% dzisiejszej względnie 25% przyszłej produkcji będzie przesunięte w strategicznie pewniejszy obszar. Prócz tego okręgi produkcji surowki żelaza będą bardziej rozciągnięte. Przez takie przemieszczanie zostaną osiągnięte ważne wymogi polityczno-wojskowe niemieckiego przemysłu żelaznego¹.

Przemieszczenie nie ogranicza się oczywiście do przemysłu produkującego żelazo. Mocno niekorzystny rozwój ilości zatrudnionych w obszarach granicznych, jeszcze raz ten problem uwypukla ...

Szczególnie w przemyśle chemicznym, w przemyśle produktów żelaznych, stalowych i metalowych, w konstrukcjach stalowych, budowy maszyn i pojazdów, a także w przemyśle precyzyjnym i optycznym produkcja przemysłowa brutto wzrastała w Niemczech środkowych o wiele szybciej niż w Niemczech".

¹ Paul Rheinländer, *Die deutsche Eisen- und Stahlwirtschaft im Vierjahresplan*, Berlin 1939.

Die deutsche Industrie im Kriege 1939—1945, Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung (Institut für Konjunkturforschung), Duncker und Humblot, Berlin 1954. Cyt. za J. Kokot, *Logika Poczdamu*, Katowice 1957, s. 183—184.

przemysłu dóbr konsumpcyjnych (C), z wyjątkiem przemysłu żywnościowego i używek oraz wyjątkowo w 1939 r. przemysłu drzewnego.

W dalszych porównaniach byłoby niewygodnie operować czterema różnymi latami podstawowymi przedstawionymi w tab. 1, tym bardziej że wyrażają one pewne, nienaturalnymi warunkami spowodowane odchylenia.

Z tych względów wskazane jest wybrać jeden rok jako reprezentatywny dla stosunków przedwojennych w Niemczech zachodnich. Tu jednak powstaje pewna trudność. Rok 1933 jest jeszcze silniej związany z ówczesnym kryzysem gospodarczym, nie obrazuje więc normalnych stosunków. Rok 1936 jest wprawdzie dostatecznie odsunięty w czasie od okresu kryzysowego, jednak zaczynają się tu już zmiany w strukturze przemysłu wynikłe z przygotowań wojennych. Jeszcze silniej ten moment wyraża rok 1939. Rok 1944 odzwierciedla wszystkie zmiany, jakie nastąpiły w wyniku wojny, nie nadaje się więc zupełnie do zobrazowania normalnego potencjału przemysłowego Niemiec zachodnich. Do porównań odnoszących się do Niemiec przedwojennych przyjęto przeważnie za podstawę rok 1936.

Wybór ten jest uzasadniony dużą aktywnością gospodarczą w tym roku oraz faktem, że w tym czasie nie dokonały się jeszcze większe zniekształcenia strukturalne w wyniku polityki zbrojeń.

W sumie więc, obszar Niemiec zachodnich obejmuje 254,4 tys. km², stanowiąc 52,1% obszaru Rzeszy (470,7 tys. km²)¹⁰. Przed wojną zamieszkiwało tam 56,3% ludności¹¹. Na obszarze tym skoncentrowało się 61,1% przemysłu niemieckiego. Pod względem uprzemysłowienia, w porównaniu z zajmowanym obszarem i zaludnieniem, Niemcy zachodnie znalazły się w sytuacji bardzo korzystnej. Jak wynika z tab. 1 (rok 1936), odchylenia od tej przeciętnej (61,1%) w poszczególnych gałęziach przemysłu nie były zbyt duże¹². Zdecydowaną nadwyżkę zdolności produkcyjnej wykazuje szczególnie produkcja żelaza, metali nieżelaznych i przemysł odlewniczy (78,7%), a wyraźny ubytek zdolności produkcyjnej w porównaniu z ogólną przeciętną — przemysł elektrotechniczny (38,4%).

¹⁰ „Statistisches Jahrbuch 1956”, s. 13.

¹¹ Tamże, s. 30.

¹² Amerykański ekonomista H. C. Wallich opierając się nie na wielkości produkcji, lecz na wartości sprzedaży, dochodzi do podobnych wyników. I tak (1936 = 100): ogólny udział produkcji przemysłowej Niemiec zachodnich w produkcji Rzeszy wynosił w 1936 r. 61%, udział przemysłu dóbr inwestycyjnych — 61%, a przemysłu dóbr konsumpcyjnych — 50%. (H. Wallich, *Mainsprings of German Revival*, s. 227—228)

Zmiany w strukturze przemysłowej Niemiec zachodnich w porównaniu ze strukturą Rzeszy w wyniku podziału Niemiec wykazuje tab. 2.

Tabela 2

Udział poszczególnych grup przemysłowych w ogólnej produkcji przemysłowej Rzeszy i Niemiec zachodnich (1936 — 100) *

Wyszczególnienie	Rzesza Niemiecka	Niemcy zachodnie
Przemysł ogółem	100,0	100,0
A. Przemysł górniczy i surowców podstawowych	26,8	30,6
1. górnictwo	5,9	6,7
2. produkcja żelaza, metali nieżel. i przemysł odlewniczy	8,4	10,9
3. przemysł kamienny i ziemny łącznie z ceramiką i przem. szklarskim	3,8	3,7
4. przemysł chemiczny i materiałów pędnych	8,5	9,1
B. Przemysł inwestycyjny i materiałów budowl.	34,1	32,5
1. przemysł prod. żelaza, stali i metalowy	7,0	8,0
2. przemysł budowy maszyn, pojazdy mech., i konstrukcji stalowych (łącznie z budową okrętów i przem. samolot.)	12,6	12,0
3. przemysł elektrotechniczny	3,5	2,4
4. przemysł optyczny i precyzyjny	0,8	0,6
5. przemysł budowlany	10,2	9,5
C. Przemysł dóbr konsumpcyjnych	38,9	36,8
1. drzewny	3,3	3,2
2. papierowy i drukarski	4,6	3,7
3. tekstylny	10,7	9,7
4. skórzany i odzieżowy	5,0	4,4
5. żywnościowy i używek	15,1	15,5

* Obliczono na podstawie cyfr z tab. 1.

Pewne zasadnicze uwagi nasuwają się na tle tego porównania. Niemcy przedwojenne uchodziły za kraj o słabej bazie surowcowej, a przez to o dużej zależności importowej pod tym względem. Sytuacja Niemiec zachodnich wydatnie się w tym zakresie polepszyła (wzrost z 26,8% do 30,6%) i to w całej grupie A, jak i poszczególnych podgrupach przemysłowych grupy A. Oznacza to, że Niemcy zachodnie zmniejszyły swą zależność importową, i otrzymały bardziej korzystny układ strukturalny niż przedwojenna Rzesza Niemiecka.

Trzeba tu zwrócić uwagę na jeszcze jeden moment. Globalne przedstawienie tej grupy nie daje obrazu poważnych zmian, jakie się w niej dokonały w okresie polityki autarkii gospodarczej Hitlera

i Schachta na tle przygotowań wojennych. Dążność do przełamania zależności importowej skupiała się w tym okresie głównie na 1) tworzywach sztucznych, 2) niskoprocentowej rudzie żelaza, 3) nafcie i benzynie naturalnej i sztucznej¹³. Część tego potencjału produkcyjnego została zniszczona przez demontaż lub zaniechana z innych przyczyn (np. niskoprocentowa ruda), lecz duża część, szczególnie produkcja nafty, zwiększała się nadal, polepszając sytuację surowcową kraju. Przykładowo ilustrują ten proces poniższe tabele.

Produkcja gumy syntetycznej* (w tys. ton)		Produkcja nafty surowej** ¹⁴ (w tys. ton)	
1937 – 2,5	1949 – ---	1935 – 427	1946 – 649
1938 – 5,0	1950 – ---	1936 – 444	1947 – 577
1939 – 22,3	1951 – 0,9	1937 – 451	1948 – 635
1940 – 40,5	1952 – 5,0	1938 – 582	1949 – 842
1941 – 70,5	1953 – 6,4	1939 – 741	1950 – 1119
1942 – 99,7	1954 – 7,1	1940 – 1056	1951 – 1367
1943 – 117,6		1941 – 901	1952 – 1755
1944 – 103,3		1942 – 743	1953 – 2189
		1943 – 710	1954 – 2666
		1944 – 720	
		1945 – 543	

* Do 1944 r. całe Niemcy, od 1950 r. – Niemcy zachodnie.

Źródło: „Statistical Yearbook 1955”, United Nations, s. 239.

** Od 1946 r. Niemcy zachodnie.

Źródło: „Statistical Yearbook 1955”, United Nations, s. 144.

Grupa B — przemysł inwestycyjny i materiałów budowlanych, wykazuje wprawdzie lekki spadek, jest on jednak wynikiem dużego obniżenia się udziału jednej gałęzi, przemysłu elektrotechnicznego. Po jej wyłączeniu można grupę B przemysłu uważać za niezmienną w tym porównaniu, przy czym wykazuje ona bardzo wysoki procent

¹³ Tamże, s. 222, a także *Grundlagen, Aufbau und Wirtschaftsordnung des nationalsozialistischen Staates*, Grundlagen der Wirtschaftsordnung, t. III, s. 38.

¹⁴ Dzięki takiemu wzrostowi produkcji nafty Niemcy zachodnie nie odczuły tak silnie jak inne kraje zachodnioeuropejskie skutków kryzysu sueskiego. Zależność poszczególnych krajów od zaopatrzenia w naftę wykazuje wielkie różnice. W 1955 r. z przeciętnego zapotrzebowania zachodnioeuropejskiego na energię, 16% przypadało na naftę. Zapotrzebowanie Niemiec zachodnich wynosiło tylko 8%, gdy np. Anglii 12%, Francji 21%, Włoch 27%, Danii, Portugalii i Szwecji około 40%, a Grecji ponad 70%. Kryzys sueski spowodował silny wzrost cen nafty (około 40%), sprowadzanej głównie z Ameryki, płatnej przy tym w dolarach, co dotkliwie obciążało bilanse płatnicze, szczególnie Anglii i Francji. (Por. „Economic Survey of Europe 1956”, United Nations, Genewa 1957, rozdz. III, s. 33–38, oraz „Neue Zürcher Zeitung” z dnia 12 VI 1957 r.).

udziału. Lekkie obniżenie w stosunku do struktury Rzeszy wykazuje przemysł dóbr konsumpcyjnych (grupa C), jednak nie o tyle, o ile wzrosła pozycja grupy A. Dla zobrazowania potencjału przemysłowego Niemiec zachodnich po zakończeniu drugiej wojny światowej, oprócz korzyści strukturalnych, jakie odniosły one w sensie gospodarczym w wyniku podziału Niemiec, trzeba także uwzględnić wzrost zdolności produkcyjnej w okresie wojny. W całym okresie do wybuchu wojny, jak i w czasie jej trwania, dokonywano w Niemczech wielkich inwestycji, które kierowano głównie do przemysłów o charakterze kapitałowym. Jeżeli porównamy cyfry tab. 1, dotyczące wzrostu produkcji przemysłowej między rokiem 1936 a 1944, przyjmując 1936 = 100, to otrzymamy taki obraz, jak w tab. 3.

Tabela 3

Wzrost produkcji przemysłowej Niemiec zachodnich w latach
1936—1944 (1936 = 100)

Wyszczególnienie	1936	1944
Przemysł ogółem	100	151,0
A. Przemysł górn. i surowców podstawowych	100	147,0
1. górnictwo	100	111,2
2. produkcja żelaza, metali nieżelaznych i przemysł odlewniczy	100	153,8
3. przemysł kamienny i ziemny (łącznie z ceramiką i przemysłem szklarskim)	100	93,6
4. przemysł chemiczny i materiałów pędnych	100	186,9
B. Przemysł inwestycyjny i materiałów budowlanych	100	204,0
1. przemysł produkcji żelaza, stali i metalowy	100	273,8
2. przemysł budowy maszyn, pojazdów mechanicznych i konstrukcji stalowych (łącznie z budową okrętów i przem. samolot.)	100	276,1
3. przemysł elektrotechniczny	100	240,7
4. przemysł optyczny i precyzyjny	100	222,0
5. przemysł budowlany	100	45,2
C. Przemysł dóbr konsumpcyjnych	100	107,4
1. drzewny	100	137,4
2. papierowy i drukarski	100	95,2
3. tekstylny	100	76,5
4. skórzanym i odzieżowym	100	114,7
5. żywnościowym i używkowym	100	121,4

Źródło: B. Gleitze, *Ostdeutsche Wirtschaft*, s. 170—172.

Ogólny wzrost produkcji przemysłowej jest duży (151,0%), lecz wrażenie powiększa się, gdy spojrzymy na wzrost produkcji w gałęziach mających decydujące znaczenie dla produkcji dóbr kapitałowo-

wych. Produkcja żelaza, metali nieżelaznych i przemysł odlewniczy wykazuje wskaźnik wzrostu 153,8, przemysł chemiczny i materiałów pędnych 186,9. Przemysł dóbr inwestycyjnych i materiałów budowlanych w całości osiągnął wskaźnik 204,0^o/o, który jednak jest poważnie przekroczony przez takie gałęzie przemysłowe, jak wytwarzanie produktów żelaznych, stalowych i metalowych (273,8), przemysł budowy maszyn, pojazdów mechanicznych i konstrukcji stalowych (276,1), przemysł optyczny i precyzyjny (222,0).

Gdy więc udział grupy przemysłu górniczego i surowców podstawowych (A) wzrósł silnie w wyniku podziału Niemiec, to grupa przemysłów inwestycyjnych i budowlanych zwiększyła poważnie swój potencjał w wyniku inwestycji, szczególnie z okresu wojny.

*

Zmiany w strukturze przemysłowej Niemiec zachodnich po wojnie. Dla okresu przedwojennego przyjmowaliśmy, że zdolność produkcyjna była w pełni wykorzystana, co według ogólnej opinii nie odbiega wiele od rzeczywistości. W ten sposób wielkość produkcji wyrażała jednocześnie zdolność produkcyjną danej gałęzi przemysłu. W miarę postępu wojny w czasie, następowała tu jednak coraz większa rozbieżność. Bombardowanie ośrodków przemysłowych miało na celu nie tyle zniszczenie przemysłu, ile jego unieruchomienie. Niektóre obiekty przemysłu ucierpiały bardzo silnie, tak że nie opłacała się ich odbudowa po ustaniu działań wojennych. Duża część zniszczeń jednak wymagała stosunkowo małych nakładów dla ponownego uruchomienia przemysłu, które bardzo często mogły być dokonane środkami i w ramach poszczególnych przedsiębiorstw. Dlatego mimo wielkiego wzrostu produkcji przemysłowej w okresie wojny można przyjąć, że zdolność produkcyjna, po uwzględnieniu koniecznych nakładów na ponowne uruchomienie uszkodzonych przedsiębiorstw, przewyższała poważnie zdolność produkcyjną przedwojenną. Zmniejszająco z drugiej strony na zdolność produkcyjną przemysłu działał demontaż i reparacje wojenne, pobierane w formie urządzeń przemysłowych, a w pewnym stopniu także ograniczenia produkcyjne nakładane przez władze okupacyjne.

„Jeden z wczesnych szacunków niemieckich, obejmujący cztery strefy okupacyjne i biorący pod uwagę skutki częściowego demontażu, oceniał ogólną zdolność produkcyjną w 1947 r. na nie więcej, jak 68% w porównaniu z 1936 r. Niemiecki długoterminowy program dla ECA¹⁵, opracowany rok czy dwa później, oceniał zdolność pro-

¹⁵ Economic Cooperation Administration, organ wykonawczy planu Marshalla.

dukcyjną przemysłu zachodnioniemieckiego na 90% w stosunku do przed wojny. Następny taki szacunek został podniesiony do 103%.

... Podobnie demontaż i ograniczenia przemysłowe nakładane przez aliantów okazały się w sumie mniej uciążliwe niż wykazywały dyskusje o nich, szczególnie w literaturze niemieckiej skłonnej do ich przejawiania. ... Listy demontażu były stale redukowane w stosunku do początkowych zamierzeń. Kontrola przemysłu z początku ostra, była szybko usuwana, tak, że tylko ograniczona liczba gałęzi przemysłu była skutecznie kontrolowana. Ogólnie biorąc, limity przemysłowe były usuwane tak szybko, jak szybko produkcja wywierała na nie nacisk¹⁶. Trzeba poza tym podkreślić, że demontowane były często urządzenia, które w okresie pokojowym nie stanowiły żadnej wartości, a inne zdemontowane zakłady przemysłowe były często później odbudowane w wiele nowocześniejszej formie przy pomocy finansowej aliantów zachodnich (głównie planu Marshalla)¹⁷. W sumie można przyjąć, że zdolność produkcyjna przemysłu Niemiec zachodnich po wojnie znacznie przekraczała zdolność produkcyjną przedwojenną¹⁸.

Jeszcze jeden aspekt Niemiec wymaga rozpatrzenia. Poziom dochodu narodowego jest syntetycznym wynikiem działalności gospodarczej na określonym obszarze, praktycznie — w określonych granicach państwowych. W granicach określonego obszaru poszczególne gałęzie gospodarki narodowej tworzą współzależny i połączony system gospodarczy¹⁹. Obszar Rzeszy stanowił określony obszar gospodarczy, a podział Niemiec spowodował powstanie obszaru nowego, tzn. obszaru Niemiec zachodnich. W ten sposób powstała konieczność utworzenia nowego układu zależności funkcjonalnej między poszczególnymi gałęziami gospodarki narodowej. Znikły bowiem w pewnym stopniu dawne źródła zaopatrzenia i rynki zbytu, współpraca gospodarcza między rejonami, poszczególnymi gałęziami czy przedsiębiorstwami (proces ten zresztą dokonywał się już w pewnym stopniu w okresie wojny).

Takie zasadnicze zmiany w warunkach gospodarowania mogą spowodować zastój gospodarczy, mimo istnienia dużej zdolności produkcyjnej. Biorąc jednak pod uwagę, że obszar Niemiec zachodnich był

¹⁶ H. C. Wallich, *Mainsprings of German Revival*, s. 200.

¹⁷ Tamże, s. 358—359.

¹⁸ Por. M. Tomala, *Źródła ożywienia gospodarczego w NRF*, „Przegląd Zachodni” 1957, nr 2, gdzie autor po analizie tego zagadnienia dochodzi do wniosku, że w dniu reformy walutowej potencjał przemysłowy był w Niemczech zachodnich wyższy przynajmniej o 40% w porównaniu z 1936 r.

¹⁹ F. Zweig, *Economic as Theory of National Income*, przypis 7.

obszarem dość wszechstronnie rozwiniętym i jego zależność od obszarów odciętych nie przejawiała się w każdym razie w gałęziach przemysłów podstawowych czy inwestycyjnych, można wnioskować, że podział Niemiec nie spowodował tu zasadniczych trudności. Pewne niedobory w gałęziach mniej ważnych można było przy tak wielkim potencjale przemysłu inwestycyjnego bez trudności uzupełnić, gdy z drugiej strony polepszenie bazy surowcowej stwarzało korzystne możliwości integracji.

W każdym razie o tym, czy nastąpiło znów dopasowanie procesów gospodarczych w ramach nowego obszaru, czy życie gospodarcze stanowi znów integralną całość najlepiej wskazuje poziom i tempo wzrostu dochodu narodowego.

Bezpośredni okres po zakończeniu wojny w Niemczech zachodnich to okres prawie całkowitej dezorganizacji gospodarczej. Transport kolejowy, jak i drogowy został prawie całkowicie przerwany. Produkcja i dystrybucja spadła do minimalnego poziomu. Dysproporcja między ogromną ilością pieniądza, jako skutek inflacyjnego finansowania wojennego a podażą towarów była tak wielka, że panująca stawała się wymiana naturalna, a czarny rynek rozwijał się coraz silniej. Z biegiem czasu następowała pewna stabilizacja, produkcja, choć wolno, zaczęła wzrastać. Dopiero jednak reforma walutowa z 20 czerwca 1948 r. stworzyła podstawy odbudowy i rozwoju gospodarczego. Na szczególną uwagę zasługuje tu proces odbudowy. Przy dużym potencjale przemysłowym, jaki Niemcy zachodnie posiadały, wystarczały często małe nakłady kapitałowe dla osiągnięcia dużego przyrostu produkcji. Proces ten wyraźnie wykazuje tab. 4 przedstawiającą stopę przyrostu produktu społecznego. Świadczy ona dobitnie o tym, że proces integracji gospodarczej w nowych warunkach nie napotykał na specjalne trudności.

Jak z tab. 4 na s. 254 wynika, proces rekonstrukcji charakteryzujący się bardzo wysoką stopą przyrostu produktu społecznego, wahającą się od 13,5 do 20,2%, trwał do połowy 1951 r. Stopa przyrostu od drugiej połowy 1951 r. świadczy o dużej dynamice rozwoju gospodarczego NRF po pierwszym okresie odbudowy.

Nie znaczy to oczywiście, że konsolidacja gospodarcza w nowych warunkach odbywała się bez przeszkód. Jako typowe „wąskie gardła” w produkcji przemysłowej wymieniano w tym pierwszym okresie szczególnie wydobywanie węgla, produkcję żelaza i stali i energii elektrycznej. Gałęzie te zostały szczególnie troskliwie uwzględnione w funduszach finansowych dla Niemiec w ramach planu Marshalla. I tak np. w kopalniach węgla zainwestowano z tych funduszy 750

Tabela 4

Produkt społeczny Niemiec zachodnich (w mld DM)

Rok	Ceny bieżące	Ceny z 1936 r.	% wzrostu w stosunku do odpow. okresu roku ub.
	Okresy półroczne przeliczone w sto- sunku rocznym	okresy półroczne przeliczone w sto- sunku rocznym	
1936-cały rok	48,0	48,0	
1948-druga połowa	70,7	41,7	
1949-pierwsza połowa	76,5	44,5	
druga połowa	82,3	49,5	18,7
1950-pierwsza połowa	82,1	50,5	13,5
druga połowa	97,4	59,2	19,6
1951-pierwsza połowa	106,6	60,7	20,2
druga połowa	120,6	64,8	9,5
1952-pierwsza połowa	121,1	64,3	6,0
druga połowa	131,0	69,0	6,5
1953-pierwsza połowa	127,1	67,9	5,6
druga połowa	140,3	75,2	9,0
1954-pierwsza połowa	136,8	73,4	8,1

Źródło: „Statistisches Jahrbuch”, Wirtschaft und Statistik, cyt. za H. Wallich, *Mainsprings of German Revival*, s. 36.

mln DM, w przemyśle żelaza i stali 167 mln, a w produkcji energii elektrycznej 1,19 mld DM²⁰. Trudności te jednak zostały pokonane w zasadzie już w pierwszym okresie odbudowy²¹. Obraz wzrostu produkcji przemysłowej na tym tle pokazuje tab. 5.

Słabe tempo odbudowy w pierwszych latach powojennych aż do reformy walutowej w czerwcu 1948 r. jest tu także wyraźnie wi-

²⁰ *Deutschland Taschenbuch — Tatsachen und Zahlen*, A. Metzner Verlag-Frankfurt a/M., Berlin 1954, s. 263—267. Wielkość wydobycia węgla hamowana była niską wydajnością pracy w górnictwie. Liczba zatrudnionych w górnictwie węglowym znacznie wzrosła. Gdy w 1936 r. wynosiła 275 785, to w 1950 r. podniosła się do 436 547. Wydajność wydobycia na robotnika dziennie spadała z 21.13 kg w 1936 r. na 1401 kg w 1950 r. Główną przyczyną tego była niekorzystna struktura wieku. Najbardziej wydajne roczniki w wieku 26—45 lat stanowiły w 1951 r. tylko 39% górników, gdy w 1939 r. — 64%. Poza tym dochodziła wielka płynność siły roboczej, przez co poziom kwalifikacji był niski. Prócz tego dawały się silnie odczuwać skutki dewastacyjnej gospodarki w okresie wojennym. Tym niemniej, sytuacja na tyle się poprawiła, że już w 1954 r. udział NRF w Europejskiej Wspólnocie Węgla i Stali wyniósł 53% ogólnego wydobycia sześciu członków Wspólnoty. (por. przypis 21, s. 31).

²¹ Por. Richard Salomon, *Begriff und Problematik der Wirtschaftlichen Engpässe*. Dargestellt am Beispiel der Bundesrepublik Deutschland in den Jahren 1948 bis 1952 (Kieler Studien, Forschungsberichte des Instituts für Weltwirtschaft an der Universität Kiel), Kiel 1954.

Tabela 5

Wskaźnik przyrostu produkcji przemysłowej (1936 r. = 100)

Miesiące	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954
Styczeń	27	31	49	81	93	124	135	142	155
Kwiecień	31	39	56	85	103	137	141	158	172
Lipiec	38	42	60	87	111	131	138	154	172
Październik	40	46	76	97	132	144	160	173	193
Przeciętna roczna	34	40	63	90	114	136	145	158	176

Źródło: H. Wallich, *Mainsprings of German Revival*, s. 35.

doczne. Potem następuje szybki rozwój przemysłu ulegający pewnemu zahamowaniu na początku 1950 r. W wyniku konfliktu koreańskiego przemysł otrzymuje nowe bodźce w postaci dużych perspektyw zysku na tle koniunktury zbrojeniowej i znów rozwija się silnie do końca 1951 r., po którym to okresie tempo rozwoju nie jest już tak silne, jednak w dalszym ciągu trwałe. Charakterystyczny jest przy tym fakt, że produkcja przemysłowa rozwijała się szybciej niż dochód narodowy²².

Ogólny wskaźnik produkcji przemysłowej nie wykazuje jeszcze zmian, zachodzących w strukturze przemysłu. Należy więc spojrzeć, jakie różnice w wskaźnikach wzrostu wykazywały poszczególne gałęzie przemysłu.

Bardzo wysoki wskaźnik wzrostu wykazuje produkcja energii elektrycznej (1936 = 100)^{22a}:

1950	–	181,8
1951	–	212,9
1952	–	232,2
1953	–	243,8
1954	–	274,7
1955	–	309,5

Jak wynika z tab. 1, przemysł elektrotechniczny był gałęzią produkcji najsilniej dotkniętą podziałem Niemiec. Duża koncentracja nakładów na budowę i rozbudowę zakładów produkcyjnych w poważnym stopniu zwiększyła zdolność produkcyjną tego przemysłu. Rozwój tej gałęzi przemysłu ilustruje tab. 6.

²² Gdy wskaźnik produkcji przemysłowej w 1954 r. wynosił 176, przyjmując za podstawę rok 1936, to wskaźnik dochodu narodowego w cenach z 1936 r. wynosił 161. (*Wirtschaftkunde der Bundesrepublik Deutschland*, W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart und Köln 1955, s. 80).

^{22a} Źródło: „Statistisches Jahrbuch 1956”, s. 217.

Tabela C

Rozwój przemysłu elektrotechnicznego
(przedsiębiorstwa zatrudniające 10 i więcej pracowników)

Rok	Przeciętne roczne zatrudnienie w tys.	Obrót			Wskaźnik produkcji 1936 = 100
		razem mln. DM	z tego z zagran.	%	
1950	252,6	3339	256	8	197,9
1951	304,3	5136	541	11	272,0
1952	318,0	5749	843	15	287,6
1953	344,2	6295	918	15	319,1
1954	393,0	7770	1281	16	391,8

Źródło: *Wirtschaftskunde der Bundesrepublik Deutschland*, W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart u. Köln 1955, s. 80.

Luka, która powstała po podziale Niemiec została nie tylko wypełniona. Nowo rozbudowana zdolność produkcyjna zaspakaja nie tylko potrzeby krajowe, lecz wytwarza stale wzrastające nadwyżki eksportowe.

Następną gałęzią przemysłu, która dość silnie odchyłała się od przeciętnej potencji przemysłowego przejętego przez Niemcy zachodnie (61,1%), był przemysł precyzyjny i optyczny. I tutaj straty zostały szybko nadrobione, tworząc z tej gałęzi poważny przemysł eksportowy.

Tabela 7

Przemysł precyzyjny i optyczny
(przedsiębiorstwa zatrudniające 10 i więcej pracowników)

Rok	Przeciętne roczne zatrudnienie w tys.	Obrót			Wskaźnik wzrostu produkcji 1936 = 100
		razem	z tego z zagran.	%	
1950	77,7	692	184	27	121,9
1951	93,7	1036	334	32	162,5
1952	102,6	1226	426	35	182,6
1953	106,4	1333	488	37	195,4
1954	114,4	1490	542	36	222,2

Źródło: *Wirtschaftskunde der Bundesrepublik Deutschland*, W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart u. Köln 1955, s. 190.

Także wykazana w tab. 1 podgrupa przemysłu łącząca przemysł kamienny i ziemny, łącznie z ceramicznym i szklanym, znacznie przekroczyła poziom produkcji przedwojennej (1936 = 100).

Tabela 8

Rok	Przemysł kamienny i ziemny	Przemysł ceramiczny	Przemysł szklany
1950	95,4	101,5	139,6
1951	104,3	128,8	170,8
1952	107,8	129,9	146,8
1953	117,6	133,6	162,6
1954	123,8	162,4	193,2

Źródło: „Wirtschaftskunde der Bundesrepublik Deutschland”, W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart u. Köln 1955, s. 188, 189, 190.

Na podstawie wskaźników wzrostu poszczególnych grup przemysłowych można wykazać bardziej syntetyczne zmiany, jakie zaszły w strukturze przemysłowej.

Tabela 9

Wskaźniki wzrostu produkcji przemysłowej
(netto) 1936 = 100²³

Rok	przemysł ogółem	górnictwo	Przemysł przetwórczy					Przemysł produk. energię			podstawowy przemysł budowlany
			przemysł sur. podst. i dóbr prod.	przemysł dóbr inwest.	przemysł dóbr użytk.	przemysł żywn. i używ.	razem	elektr.	gaz	razem	
1936	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1950	110,9	103,7	103,4	112,9	113,4	108,2	109,3	207,0	122,5	181,8	110,5
1955	197,6	141,4	180,7	251,9	184,1	178,1	199,8	359,8	191,4	309,5	190,7

Źródło: „Statistisches Jahrbuch 1956”, s. 217.

Górnictwo wyraźnie nie nadążało za ogólnym rozwojem przemysłu. Przemysł surowców podstawowych i dóbr produkcyjnych, przemysł dóbr użytkowych, żywnościowych i używek oraz podstawowy przemysł budowlany niewiele odbiega w górę lub w dół od ogólnego przemysłowego rozwoju jako całości. Natomiast zdecydowanie wysunął się naprzód przemysł dóbr inwestycyjnych oraz produkcja energii elektrycznej.

Na tym tle zmienił się odpowiednio udział produkcji poszczególnych grup przemysłowych w ogólnej produkcji przemysłowej, czyli struktura przemysłu. Obrazuje to tab. 10.

Z powyższego wynika, że struktura przemysłu, jaką przejęły Niemcy zachodnie z byłej gospodarki Rzeszy w wyniku podziału Niemiec, okazała się bardzo korzystna szczególnie w bazie surowcowej

²³ Układ ten z powodu braku innych danych różni się nieco od układu tab. 1.

Tabela 10

Udział poszczególnych grup przemysłowych w ogólnej produkcji przemysłowej Niemiec zachodnich

Rok	przemysł ogółem	górnictwo	Przemysł przetwórczy					Przemysł produk. energie			podstawowy przemysł budowlany
			przemysł sur. podst. i dóbr prod.	przemysł dóbr inwest.	przemysł dóbr użytk.	przemysł żywn. i używ.	razem	elektr.	gaz	razem	
1936	100	8,71	25,08	22,78	21,17	16,97	86,00	1,95	0,82	2,77	2,52
1950	100	8,15	23,40	23,18	21,68	16,57	84,83	3,61	0,91	4,52	2,50
1955	100	6,23	22,94	29,03	19,75	15,27	86,99	3,56	0,80	4,36	2,42

* Obliczono na podstawie cyfr z „Statistischer Jahrbuch 1956”, s. 216–217.

i produkcji dóbr podstawowych (głównie w produkcji żelaza i stali). Taki układ umożliwił nadzwyczaj silny rozwój przemysłu dóbr inwestycyjnych, na produkty którego, w wyniku zniszczeń wojennych, a także dążności do uprzemysławiania w krajach gospodarczo słabo rozwiniętych, wystąpił duży popyt tak w Niemczech zachodnich, jak i na rynkach zagranicznych. Niemcy zachodnie przy silnym potencjale przemysłu inwestycyjnego, nie tylko odbudowały zniszczenia i straty powstałe na skutek wojny i podziału Niemiec, lecz zwiększyły swoją produkcję przemysłową prawie dwukrotnie w 1955 r. w stosunku do 1936 r., stając się tym samym bardzo poważnym konkurentem na rynkach zagranicznych innych eksporterów zachodnioeuropejskich. Jednocześnie wzrost stosunkowej wagi produkcji materiałów podstawowych (z wyjątkiem węgla) w ogólnej produkcji przemysłowej, umożliwił w dużym stopniu zredukowanie tradycyjnej zależności od importu surowców. Nową i korzystniejszą pozycję Niemiec zachodnich w handlu zagranicznym w porównaniu z Rzeszą Niemiecką wykazuje tab. 11.

Udział surowców w ogólnym imporcie spadł z 36,2% w latach 1936/1938 na 30,1% w latach 1953–1955, co przy tak silnym wzroście produkcji przemysłowej wyraźnie podkreśla korzyści, jakie Niemcy zachodnie osiągnęły przez nową strukturę przemysłową. Z drugiej strony w wywozie dominującą pozycję posiadają wyroby gotowe.

*

Na początku pracy, zagadnienie 'struktury przemysłu postawiliśmy w szerszym aspekcie, mianowicie wpływu tej struktury na wielkość dochodu narodowego.

Przyjmujemy za „Economic Survey of Europe 1956” podział gospodarczy krajów na:

Tabela 11

Zestawienie handlu zagranicznego Niemiec zachodnich według grup towarowych od 1928 r. do 1955 r.

Grupy towarowe	Wartość w mln. RM/DM				Udział procentowy			
	1928	1936/38	1950/52	1953/55	1928	1936/38	1950/52	1953/55
Import	14,0	5,1	14,1	19,9	100,0	100,0	100,0	100,0
Środki żywności	5,7	1,9	5,6	6,9	40,9	37,5	40,1	34,5
Surowce	4,0	1,9	4,3	6,0	28,3	36,2	33,7	30,1
Półfabrykaty	2,5	0,9	2,0	3,6	17,9	18,2	14,0	18,1
Towary gotowe	1,8	0,4	1,7	3,4	12,9	8,1	12,2	17,3
Eksport	12,3	5,4	13,3	22,1	100,0	100,0	100,0	100,0
Środki żywności	0,8	0,1	0,4	0,6	6,4	1,5	2,7	2,5
Surowce	1,5	0,5	1,2	1,6	12,2	9,4	9,5	7,2
Półfabrykaty	1,5	0,5	2,1	2,9	12,2	8,9	15,6	13,4
Towary gotowe	8,5	4,3	9,6	17,0	69,2	80,2	72,2	76,9

Źródło: „Wirtschaftsdienst”, Herausgegeben vom Hamburgischen Welt-Wirtschafts-Archiv, 1956, z. 3: *Der Westdeutsche Aussenhandel 1950—1953*.

- 1) wysoko uprzemysłowane, gdzie produkcja przemysłowa przekracza przynajmniej czterokrotnie wielkość produkcji rolniczej;
- 2) półprzemysłowe, gdzie produkcja przemysłowa jest dwa lub trzy razy wyższa od rolniczej;
- 3) półrolnicze, gdzie produkcja przemysłowa jest równa lub przekracza o 50% produkcję rolniczą (stosunek 1 lub $1\frac{1}{2} : 1$);
- 4) przeważająco rolnicze, gdzie udział produkcji rolniczej jest równy lub przekraczający produkcję przemysłową²⁴.

W roku 1936 dochód narodowy Niemiec zachodnich wyniósł 37 878 mln ml RM. Udział produkcji przemysłowej (łącznie z przemysłem budowlanym) wyniósł 17 058 mln RM. Wartość produkcji rolniczej wynosiła 5100 mln RM (łącznie z gospodarką leśną), przez co stosunek produkcji przemysłowej do rolniczej wyniósł 3,3 : 1. Niemcy zachodnie zaliczały się więc w tym okresie do krajów półprzemysłowych.

W 1950 r. dochód narodowy NRF wyniósł 71 521 mln DM — z czego na produkcję przemysłową (łącznie z przemysłem budowlanym), przypadało 53 501 mln DM, a na rolniczą 8873 mln DM. Stosunek między wartością produkcji przemysłowej i rolniczej podniósł się więc na 6,0 : 1.

W 1955 r. dochód narodowy podniósł się na 126 157 mln DM —

²⁴ „Economic Survey of Europe 1956”, United Nations, Geneva 1957, rozdz. VII, s. 11.

w tym wartość produkcji przemysłowej wynosiła 66 225 mln DM, a rolniczej 13 135 mln DM. Porównanie wartości produkcji przemysłowej i rolniczej daje wskaźnik 5 : 1²⁵.

Nowa struktura przemysłu Niemiec zachodnich umożliwiła wzrost dochodu narodowego w ciągu pięciu lat (1950—1955) z 71 521 mln DM na 126 151 mln DM (w cenach bieżących), a więc o 176%, przez co Niemcy zachodnie z kraju półprzemysłowego stały się krajem zdecydowanie przemysłowym.

²⁵ Obliczono na podstawie danych zaczerpniętych z „Statistisches Jahrbuch 1956”, s. 516—517.